

Lamiyə Lazım qızı XANKIŞIYEVƏ

Bakı Avrasiya Universiteti, müəllim

E-mail: gasimova.lamia@gmail.com

Sara Rafiq qızı MƏMMƏDOVA

Bakı Avrasiya Universiteti, magistrant

E-mail: ms.mammadovasara@gmail.com

MÜASİR DÖVRDƏ BANKLARIN INVESTISIYA FƏALİYYƏTİNƏ SİSTEMLİ YANAŞMA

Xülasə

İnvestisiya əməliyyatları bankların aktiv əməliyyatlarından və gəlir mənbələrindən biridir. Bu baxımdan maliyyə bazarında fəaliyyətinin genişləndirilməsi iqtisadi inkişaf strategiyasının prioritet istiqamətlərindən biri kimi qəbul edilir. Bankların investisiya fəaliyyəti mövcud iqtisadi vəziyyətdə maliyyə alətlərindən səmərəli istifadənin təşkilinə təkan verir. Ona görə də bankların investisiya potensialı qiymətləndirilməli və onların investisiyalaşdırma məqsədilə istifadə variantları müəyyən edilməlidir.

Təqdim olunan məqalədə bankların investisiya fəaliyyətinə kompleks yanaşmaların təkmilləşdirilməsi üzrə təklif və tövsiyələr öz əksini tapmışdır.

Açar sözlər: bank, xidmət, investisiya, resurs, investisiya portfeli.

JEL: 331

UOT: 338.43

DOI: <https://doi.org/10.54414/KQPC8792>

Giriş

Hazırda Azərbaycanda fond bazarının qarışıq infrastruktur modeli üstünlük təşkil edir, yəni şirkətlər və banklar bərabər şərtlərlə investisiya bankçılığı xidmətləri göstərilir. Lakin iqtisadiyyatda mövcud vəziyyət elədir ki, bank sektoru ən böyük investisiya potensialına malikdir. Üstünlük, ilk növbədə, müstəsna mövqe, eləcə də kredit emissiyası formasında vəsaitlərdən istifadə etmək və bu vəsaitləri kredit sisteminin mövcud kanalları vasitəsilə yönəltmək üçün unikal imkanlardır.

Bank sektorunda investisiya fəaliyyəti mənfəət əldə etmək, adekvat likvidlik səviyyəsini saxlamaq və aktivləri diversifikasiya etmək üçün zəruri olan investisiya fəaliyyəti kimi başa düşülür. Belə investisiyalara açıq (birbaşa) və ya dolaylı gəlir əldə etmək üçün bank vəsaitlərinin qiymətli kağızlara investisiya edilməsi daxildir.

Bankın investisiya fəaliyyətinin əsas istiqamətlərinə investisiya məqsədlərinə əsaslanan kreditləşmə, vəsaitlərin qiymətli kağızlara, səhmlərə və s. investisiya edilməsi, habelə bankın

aktivlərinin strukturunun təhlili və mövcud vəsaitlərin sonrakı investisiyalarda istifadə edilməsi üçün ayrılması daxildir. Bu mənada ölkənin iqtisadi siyasətinin ən mühüm struktur elementi hesab edilən bankların investisiya fəaliyyətinin sistemli şəkildə tədqiq olunması bir çox iqtisadçı alimlərin marağına səbəb olmuşdur.

Bankların investisiya fəaliyyətinə nəzəri yanaşmalar. İqtisadi ədəbiyyatlarda “İnvestisiya” termini latınca “invest” sözündən yaranıb, “sərmayə qoymaq” deməkdir. Zaman keçdikcə “investisiya” anlayışı bir sıra yeni mənalara zənginləşdi və müxtəlif fəaliyyət sahələrində, o cümlədən bank sistemində geniş istifadə olunmağa başladı. “İnvestisiyalar, əsasən sahibkarlıq fəaliyyəti obyektlərinə yönəldilmiş, nəticədə mənfəət (gəlir) əldə edilən və ya digər faydalı effekt yaradan əmlak və əqli aktiv növləridir” [6, s.126]. Digər bir yanaşmada isə «İnvestisiya qoyuluşu nəgd pulun və ya gərblı kağızda əks olunmuş bank hesabının mübadiləsi üzrə xalis maliyyə əməliyyatı yox, maşın avadanlıq və yeni fabrik binası tikintisi kimi real aktivlərin alınması

deməkdir» [4,s.25]. Terminoloji polemikalara qoşulmadan belə qəbul edirik ki iqtisadi kateqoriya olmaq etibarı ilə investisiya dedikdə mənfəət və ya sosial effekt əldə edilməsi məqsədi ilə sahibkarlıq obyektləri və digər növ fəaliyyətlərə qoyulmuş maliyyə vəsaiti, eləcə də maddi və intellektual qiymətlilər nəzərdə tutulur.

Təbii ki, investisiya anlayışı adı altında mənfəət əldə edilməsini və yaxud sosial məqsədin həyata keçməsinə nəzərdə tutan qoyuluşlar da nəzərdə tutulur. Belə qoyuluşlara sahibkarlıq obyektlərinə və sair sahələrə pul vəsaitləri, səhmlər, qiymətli kağızlar, texnologiyalar, avadanlıqlar, intellektual dəyərlər də aid edilir [2, s. 258-259]. Həqiqət də isə investisiyaları onlara qənaət etmək və ya yerləşdirilməsindən müsbət gəlir əldə etmək ümidi ilə vəsait yerləşdirə biləcəyiniz hər hansı bir alət kimi başa düşmək olar.

Digər bir yanaşmada isə, iqtisadçı alimlər investisiya fəaliyyəti obyektlərinin ən dolğun siyahısını təqdim edir: “yeni yaradılmış və modernləşdirilmiş əsas vəsaitlər, iqtisadiyyatın bütün sektorlarında və sahələrində dövrü vəsaitləri, qiymətli kağızlar, məqsədli pul depozitləri, elmi-texniki məhsullar, digər əmlak, habelə mülkiyyət hüquqları və əqli mülkiyyət hüquqları mülkiyyətidir” [6, s.232].

Fikrimizcə banklara münasibətdə ən dəqiq tərfi Leontyev V.E., Boçarov V.V., Radkovskaya N.P. verir: “Bank investisiyaları geniş mənada bankın özünün təşəbbüsü ilə müəyyən müddət ərzində bankda iştirakdan mənfəət əldə etmək məqsədi ilə vəsaitlərin (həm öz, həm də borc götürülmüş) faiz şəklində gəlir gətirən investisiyasıdır. Dar mənada isə bank investisiyaları aktivləri diversifikasiya etmək, əlavə gəlir əldə etmək və balansın likvidliyini qorumaq məqsədilə bankın qiymətli kağızlara investisiyalarıdır” [2,s.9]. Beləliklə, bank investisiyaları aşağıdakı xüsusiyyətlərə malikdir:

- ✓ Bank investisiyalarının mənbəyi bankın öz vəsaitləri, habelə cəlb edilmiş resurslar ola bilər;
- ✓ Vəsaitlərin yatırılma biləcəyi alətlər banklar üçün qanunla məhdudlaşdırılır.
- ✓ Bank üçün (kommersiya təşkilatı kimi) iqtisadi effekt, ilk növbədə, mənfəətdir.

Eyni zamanda, fikrimizcə, dəyərin hərəkəti prosesini əks etdirmək üçün məqsədyönlü fəaliyyət, kapitalın yaradılması, toplanması və sərfəli qoyulması prosesi kimi müəyyən edilən

“investisiya fəaliyyəti” kimi xüsusi anlayışlar da mövcuddur. Banklara münasibətdə hazırda “investisiya bankçılığı” anlayışının müəyyənləşdirilməsinə müxtəlif metodoloji yanaşmalar formalaşmışdır. Eyni zamanda, bir çox müəlliflər investisiya bankçılığı və bank investisiya vasitəçiliyi anlayışlarını ayırmağı təklif edirlər. Bank investisiya vasitəçiliyi müştərilərlə bankların komissiya agentləri və ya agentləri rolunu əhatə edən formalarda qarşılıqlı əlaqədir. Eyni zamanda, banklar öz və ya borc vəsaitlərini başqa istiqamətə yönəltmədən, xidmət göstərilən müştərilərin sayını artırmaqla fəaliyyətlərinin gəlir bazasını genişləndirirlər.

İnvestisiya bankçılığı daha dar bir anlayışdır. Onun bank investisiya vasitəçiliyindən fərqi ondan ibarətdir ki, bu zaman fəaliyyətin investisiya xarakteri bankların öz təşəbbüsü ilə müəyyən edilir. Buraya gəlir əldə etmək və ya onların köməyi ilə digər müəssisələrin idarə edilməsində iştirak etmək hüququ əldə etmək üçün resursların qiymətli kağızlarda və digər maliyyə aktivlərində yerləşdirilməsi əməliyyatları daxildir. Y.S. Maslencenkova istifadə etdiyi metodoloji yanaşmanı tətbiq etmək üçün “investisiya bankçılığı” anlayışının daha dəqiq müəyyən edilməsini zəruri hesab etməklə, yeni “investisiya bankçılığı triadası” anlayışının tətbiqini təklif edir. İnvestisiya bankçılığı triadası üç anlayışın birləşməsidir: “investisiya bankçılığı əməliyyatı”, “investisiya bankçılığı xidməti” və investisiya bankçılıq məhsulu”.

Yuxarıda göstərilənlər həmçinin “investisiya bankçılığı” anlayışının mövcud təriflərinin təhlili müəllifə öz tərifini təklif etməyə imkan verir. İnvestisiya bankçılığı əməliyyatı – məqsəd, yer və vaxt baxımından razılaşdırılmış, bank tərəfindən həyata keçirilən (hüquqi cəhətdən müəyyən edilmiş hüquq qabiliyyətinə görə) və öz təşəbbüsü və (və ya) hesabına öz və borc vəsaitlərini yerləşdirməyə yönəlmiş mənfəət və digər üstünlüklər əldə etmək məqsədilə qiymətli kağızlarda və digər maliyyə alətlərində müştərilərin təşəbbüsü ilə formalaşan hərəkətlər sistemidir.

Beləliklə, investisiya bankçılığı əməliyyatlarının məcmusu investisiya bankçılığı vasitəçiliyinin elementi kimi investisiya bankçılığı xidmətinə formalaşdırılır. Bununla belə, investisiya xidməti həmişə yalnız investisiya bank əməliyyatlarını əhatə etmir, çünki onun xarakterindən və məzmunundan asılı olaraq, müxtəlif növ digər bank

əməliyyatlarının daxil edilməsini tələb edir: hesablaşma, nağd pul və s. Bundan əlavə, nəzərə almaq lazımdır ki, heç də hər bir bank xidməti investisiya bankçılığı xidmətləri sırasına düşmür.

Beləliklə, hazırda banklar bazarın peşəkar iştirakçıları kimi Maliyyə Bazarları üzrə Mərkəzi Bank tərəfindən verilmiş lisenziya əsasında qiymətli kağızlar bazarında aşağıdakı peşəkar fəaliyyət növlərini həyata keçirə bilirlər: broker, diler, qiymətli kağızların idarə edilməsi, klirinq, depozitar (və müvafiq olaraq müştərilərə bu növ xidmətlər təqdim edir). Müəllifin fikrincə (“investisiya” anlayışına əsaslanaraq), göstərilən xidmətlərin bütün siyahısı investisiya bank xidmətləri kimi təsnif edilməməlidir. Məsələn, qarşı tərəflərin qarşılıqlı öhdəliklərinin müəyyən edilməsi (qiymətli kağızların tədarükü), onların əvəzləşdirilməsi və hesablaşmaları üzrə bank xidmətləri; konsaltinq xidmətlərinin göstərilməsi və qiymətli kağızların sertifikatlarının saxlanması üzrə xidmətlərin göstərilməsi müəyyən edilmiş qaydada investisiya bankçılıq xidmətləri kimi təsnif edilə bilməz.

Bütün bank kredit xidmətlərini investisiya xidmətləri kimi təsnif etmək də mümkün deyil. Bunlara yalnız kredit xidmətləri daxildir ki, onun əsasında investisiya bankı krediti şəklində investisiya bank məhsulu istehsal olunur.

Bankın investisiya xidmətləri və investisiya bankçılıq triadası. Bankın investisiya xidmətləri anlayışının mövcud təriflərinin təhlili müəllifə öz tərifini təklif etməyə imkan verir. İnvestisiya bankçılığı xidməti müştərilərin əlavə gəlir əldə etmək istəyindən yaranan əlavə resursların cəlb edilməsinə və maliyyə bazarlarında investisiya niyyətlərinin həyata keçirilməsinə olan ehtiyaclarını ödəməyə yönəlmiş investisiya və digər bank əməliyyatlarının məcmusudur. Bu tərifdən belə çıxır ki, investisiya bankçılıq xidmətləri aşağıdakıları əhatə etməlidir:

1. İlk qiymətli kağızlar bazarında investisiya bank xidmətləri (anderrayting xidmətləri, diler xidmətləri).

2. Təkrar qiymətli kağızlar bazarında investisiya bank xidmətləri (broker xidmətləri, diler xidmətləri, müştərinin qiymətli kağızlar portfelinin idarə edilməsi xidmətləri).

3. Kredit, pul, valyuta bazarlarında investisiya bank xidmətləri və s. (müştərilərin təşəbbüsü

ilə xarici valyutanın, qiymətli metalların və s. alınması).

4. Təşkilatların birləşmələrinin, satınalmalarının və restrukturizasiyasının təşkili və dəstəklənməsi xidmətləri.

Bankın investisiya xidmətlərinin diqqət mərkəzindən (məqsədindən) asılı olaraq, müəllif onları üç bloka bölməyi təklif edir: müştərilərin maliyyə resurslarının artırılması xidmətləri (gəlirli investisiyalar hesabına), müştərilər üçün əlavə maliyyə resurslarının səfərbər edilməsi xidmətləri, birləşmələrin, satınalmaların və restrukturizasiyanın aparılması və dəstəklənməsi üzrə xidmətlər.

İqtisadi inkişafın indiki mərhələsində müştərilərin investisiya ehtiyacları o qədər müxtəlifdir ki, onlar artıq banklardan investisiya və digər bank xidmətlərini birləşdirən daha mürəkkəb forma kimi investisiya məhsulları yaratmağı tələb edirlər.

Beləliklə, investisiya bank məhsulu müştərinin investisiya ehtiyaclarını (fəaliyyətini təşkil etmək üçün əlavə resursların cəlb edilməsi) və investisiya niyyətlərini (əlavə gəlir əldə etmək istəyi) ödəyir. Aydınlaşdırmaq lazımdır ki, sadə investisiya bankçılıq məhsulları əsas investisiya bank xidmətlərinin göstərilməsi və müşayiət olunan xidmətlərin göstərilməsi əsasında formalaşır ki, onlar olmadan bu məhsul satıla bilməz.

Kompleks investisiya bankçılıq məhsulları əsas investisiya bank xidmətlərinin, müşayiətedici və əlavə xidmətlərin göstərilməsi əsasında formalaşır. Əlavə xidmətlər təqdim olunmaya bilər, lakin onlar bir deyil, bir neçə müştəri ehtiyacını ödəmək üçün sadə investisiya bank məhsulunu doldurmağa xidmət edir.

Qablaşdırılmış investisiya bank məhsulları, əsas bank məhsulunun investisiya olmasına baxmayaraq, bir-birini tamamlayan bir neçə bank məhsulunun, eləcə də banklar (yaxud dost) tərəfindən “maliyyə supermarketi” kimi akkredito olunmuş digər maliyyə şirkətlərinin məhsullarının satışı əsasında formalaşır”. Müəllif “investisiya bank məhsulu” anlayışının mövcud təriflərinin təhlilinə əsaslanaraq aşkar etmişdir ki, ümumi mənada investisiya bank məhsulu ümumilikdə bank məhsuluna aid olan bütün xüsusiyyətlərə malikdir. Bununla belə, yalnız və ilk növbədə investisiya bankçılıq məhsuluna aid edilə bilən aşağıdakı xüsusiyyətlər vardır:

- İnvestisiya bankçılıq məhsulu həmişə uzun müddət üçün nəzərdə tutulur;
- Bu, Azərbaycanda yüksək riskli məhsuldur, çünki uzun müddət ərzində bank gələcək hadisələrin proqnozu əsasında öz fəaliyyətini (investisiya daxil olmaqla) planlaşdırır;
- İnvestisiya bank məhsulunun mahiyyəti bankın və müştərinin iqtisadi səmərələri, bankın üzərinə götürdüyü riskin ölçüsü və mövcud qanunvericilik nəzərə alınmaqla hazırlanmış daha mürəkkəb sənədlər sistemində adekvat şəkildə əks olunmalıdır (layihənin texniki-iqtisadi əsaslandırılması, layihənin biznes planı, ekspert rəyləri və s.).
- İnvestisiya bank məhsulunun yaradılması və həyata keçirilməsi təkcə bankdan və onun müştərisinin ehtiyaclarından deyil, həm də dövlətin investisiya siyasətindən asılıdır.

Yuxarıda göstərilənlərə uyğun olaraq, investisiya bank məhsulu anlayışının tərifini bu cür vermək təklif olunur. İnvestisiya bankçılıq məhsulu müştərilərin investisiya niyyətlərini və ehtiyaclarını hərtərəfli ödəməyə yönəlmiş əsasını investisiya xidməti olan bank xidmətlərinin məcmusudur. İnvestisiya məhsulunun məzmunu (xidmətlərin kəmiyyəti və kombinasiyası) bazar tələblərindən və hər bir konkret bankın investisiya strategiyasından asılıdır.

Aparılmış tədqiqat investisiya bankçılığı fəaliyyətinin əsasını təşkil edən “investisiya bankçılığı triadasını” təqdim etməyə imkan verir. Beləliklə, tədqiqat “investisiya bankçılığı” anlayışının tərifini aydınlaşdırmağa imkan verir. İnvestisiya bankçılığı, məqsədi mənfəət və digər gəlirlər əldə etmək olan bank fəaliyyətidir, o cümlədən müştərilərə investisiya və digər bank xidmətlərinin göstərilməsi, onun spesifik təcəssümü müxtəlif mürəkkəblik və məzmunlu bank investisiya məhsullarının yaradılması və həyata keçirilməsidir.

İnvestisiya bankçılığının əsas üstünlüyü gəlir, risk və likvidliyi idarə etmək bacarığıdır, çünki qiymətli kağızlar və digər maliyyə alətləri bütün bu xüsusiyyətlərə malikdir. Seçilmiş strategiya tələb olunan keyfiyyətdə qiymətli kağızlar və digər maliyyə alətləri portfelini formalaşdırmağa və gəlir (mənfəət) və ya digər üstünlüklər əldə etməyə imkan verir. İnvestisiya bankçılıq xidmətlərinin üstünlüyü gəlir göstəricilərinin, müştəri bazasının imicinin və ölçüsünün artması, likvidlik və risk

göstəricilərinin isə pisləşməməsidir. İnvestisiya bankçılıq məhsulunun həyata keçirilməsi bir tərəfdən gəlirin artması, eləcə də müştəri bazasının imicinin və ölçüsünün yaxşılaşması ilə, digər tərəfdən isə, likvidlik göstəricilərinin pisləşməsi və bank fəaliyyətində riskin artması ehtimalı ilə əlaqələndirilir.

Nəticə

Beləliklə, investisiya fəaliyyətinin və mühitin yaxşılaşdırılması ilə bağlı tədbirlər kommersiya banklarının investisiya fəallığının artırılmasına, onların rəqabət qabiliyyətinin, likvidliyinin və maliyyə sabitliyinin artırılmasına kömək edir. Bankların səmərəli investisiya fəaliyyətinə çəkilən xərclərin bankın maliyyə vəziyyətini yaxşılaşdırdığı fəaliyyətlər adlandırmaq olar. İnvestor fəallığının və bank sektorunun investisiya cəlbəediciliyinin artırılması imkanı isə yalnız iqtisadiyyatın sabit vəziyyətini təmin edəcəkdir.

Yekun olaraq qeyd edilə bilər ki, investisiya bankçılığı konsepsiyasını müəyyənləşdirərkən inteqrasiya olunmuş yanaşmadan istifadə investisiya bankçılığının komponentlərinin bankın əsas rəqabət üstünlüklərinə təsir dərəcələrini müəyyən etməyə imkan verir. Bu da rəqabətin güclənməsi şəraitində bankın rəqabət üstünlüklərinə nail olması və davamlı inkişafı istiqamətlərinin əsaslandırılmasına şərait yarada bilər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Abdullayev A.A. İnvestisiya fəallığının stimullaşdırılması istiqamətləri. Müasir mərhələdə Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafının əsas meylləri. Bakı, Elm, 2016. s.85- 92
2. Axundov Ş., Axundov M. Bazar iqtisadiyyatının əsasları. Bakı, 2001. 665s.
3. Əsgərova R.Pul, kredit və banklar, dərslik, Bakı 2007, 476s.
4. “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 13 yanvar, 1995-ci il.
5. Банковское дело: Учебник для вузов. 2-е изд./Под. Ред. Г. Белоглазовой, Л. Кроливецкой. СПб.: Питер, 2010, 400 с.
6. Корпоративные финансы: учеб. для вузов/ под ред. М.В. Романовского, А.И. Вострокнутовой. – СПб.: Питер, 2011. 592 с.
7. Финансовый менеджмент: теория и практика: Ф59 Учебник/Под. Ред. Е.С.

Стояновой. 6-е изд., перераб. И доп.-М.: Изд-во «Перспектива», 2018. 656 с.

8. www.nba.az
9. www.economy.gov.az

Ламия Лазым кызы ХАНКИШИЕВА
Бакинский Евразийский Университет, преподаватель

Сара Рафик кызы МАМЕДЗАДЕ, *магистрант*

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКОВ В СОВРЕМЕННЫЙ ПЕРИОД

Резюме

Инвестиционные операции являются одной из активных операций и источников доходов банков. С этой точки зрения расширение деятельности на финансовом рынке рассматривается как одно из приоритетных направлений стратегии экономического развития. Инвестиционная деятельность банков в современной экономической ситуации стимулирует организацию эффективного использования финансовых инструментов, поэтому необходимо оценить инвестиционный потенциал банков и определить их возможности для инвестиционных целей.

Представленная статья содержит предложения и рекомендации по совершенствованию комплексных подходов к инвестиционной деятельности банков.

Ключевые слова: банк, услуга, инвестиции, ресурс, инвестиционный портфель.

Lamiya Lazim KHANKISHIYEVA
Baku Eurasian University, teacher

Sara Rafiq MAMMADZADE
Baku Eurasian University, graduate student

A SYSTEMATIC APPROACH TO THE INVESTMENT ACTIVITY OF BANKS IN THE MODERN PERIOD

Abstract

Investment operations are one of the active operations and sources of income of banks. From this point of view, the expansion of activities in the financial market is considered as one of the priority directions of the economic development strategy. The investment activity of banks in the current economic situation encourages the organization of efficient use of financial instruments. Therefore, the investment potential of banks should be evaluated and their options for investment purposes should be determined.

The presented article contains suggestions and recommendations on improving the complex approaches to the investment activities of banks.

Keywords: bank, service, investment, resource, investment portfolio.

Daxil olub: 24.11.2023